

John Martinussen

Sociale kræfter

i perifere samfunds udvikling

Overvejelser med udgangspunkt i en afhandling om tre arabiske samfund

Indledning

Den foreliggende afhandling af Gorm Rye Olsen er som helhed veldisponeret og gennemarbejdet. Den dokumenterer et imponerende litteraturkendskab, både hvad angår relevant teoretisk litteratur, og hvad angår værker på engelsk, tysk og fransk om de tre undersøgte samfund, dvs. Egypten, Irak og Saudi-Arabien. Det fremgår endvidere, at forfatteren har et godt kendskab til litteratur om samfundsudvikling i den 3. verden mere generelt.

Afhandlingen dokumenterer ydermere forfatterens gode evner til at bearbejde et særdeles omfattende datamateriale inden for rammerne af et konsekvent – eller næsten konsekvent – appliceret begrebs- og teoriapparat. Dette med »næsten« kommer jeg tilbage til.

Resultaterne af de omfattende historisk-konkrete analyser er velstrukturerede og sammenhængende billeder af de tre mellemøstlige samfund. På en række centrale punkter indebærer disse analyseresultater originale bidrag til forøget og udbygget indsigt i samfundsudviklingens determinanter i perifere samfund. Det teorikritiske og teorigenererende sigte indfries i videst udstrækning, for så vidt angår de såkaldte P1-samfund, hvor den industrielle kapitalisme endnu er i sin vorden, og hvor hele klassestrukturen er svagt artikuleret.

Meget andet positivt og rosende kunne siges. Her skal vægten imidlertid lægges på en identifikation af de svage eller mere problematiske punkter, i håb om på denne måde at bidrage lidt til afklaring og videreudvikling af såvel empirisk indsigt som applicerede begreber og teori.

Hovedtesen

Afhandlingen har et dobbelt sigte. Primært sigter den mod at gennemføre historisk-konkrete analyser af Egyptens, Iraks og Saudi-Arabiens samfundsmæssige udvikling og forandring igennem de seneste ca. 30 år. Intentionen er herunder at blottlægge de sociale kræfter, som i særlig grad har øvet indflydelse på samfundsudviklingen. Der tales i denne forbindelse om »de dynamiske og udslaggivende kræfter«.

Sekundært sigter afhandlingen mod at kritisere og videreudvikle foreliggende historisk-materialistiske teoriansatser vedrørende perifere samfund.

John Martinussen

Sociale kræfter

i perifere samfunds udvikling

Overvejelser med udgangspunkt i en afhandling om tre arabiske samfund

Indledning

Den foreliggende afhandling af Gorm Rye Olsen er som helhed veldisponeret og gennemarbejdet. Den dokumenterer et imponerende litteraturkendskab, både hvad angår relevant teoretisk litteratur, og hvad angår værker på engelsk, tysk og fransk om de tre undersøgte samfund, dvs. Egypten, Irak og Saudi-Arabien. Det fremgår endvidere, at forfatteren har et godt kendskab til litteratur om samfundsudvikling i den 3. verden mere generelt.

Afhandlingen dokumenterer ydermere forfatterens gode evner til at bearbejde et særdeles omfattende datamateriale inden for rammerne af et konsekvent – eller næsten konsekvent – appliceret begrebs- og teoriapparat. Dette med »næsten« kommer jeg tilbage til.

Resultaterne af de omfattende historisk-konkrete analyser er velstrukturerede og sammenhængende billeder af de tre mellemøstlige samfund. På en række centrale punkter indebærer disse analyseresultater originale bidrag til forøget og uddybet indsigt i samfundsudviklingens determinanter i perifere samfund. Det teorikritiske og teorigenererende sigte indfries i videst udstrækning, for så vidt angår de såkaldte P1-samfund, hvor den industrielle kapitalisme endnu er i sin vorden, og hvor hele klassestrukturen er svagt artikuleret.

Meget andet positivt og rosende kunne siges. Her skal vægten imidlertid lægges på en identifikation af de svage eller mere problematiske punkter, i håb om på denne måde at bidrage lidt til afklaring og videreudvikling af såvel empirisk indsigt som applicerede begreber og teori.

Hovedtesen

Afhandlingen har et dobbelt sigte. Primært sigter den mod at gennemføre historisk-konkrete analyser af Egyptens, Iraks og Saudi-Arabiens samfundsmæssige udvikling og forandring igennem de seneste ca. 30 år. Intentionen er herunder at blottlægge de sociale kræfter, som i særlig grad har øvet indflydelse på samfundsudviklingen. Der tales i denne forbindelse om »de dynamiske og udslaggivende kræfter«.

Sekundært sigter afhandlingen mod at kritisere og videreudvikle foreliggende historisk-materialistiske teoriansatser vedrørende perifere samfund.

Den røde tråd, der binder de to elementer sammen, er en tese om, at centerborgerskaberne og de respektive nationale borgerskaber er de dynamiske og udslagsgivende sociale kræfter i alle perifere samfund. Tesen tilskrives mig, hvad jeg dog ikke kan tiltræde i den noget kategoriske form, den har fået her. Det er dog ikke det afgørende i nærværende kontekst, hvor det væsentlige i stedet er, at Gorm Rye Olsen i sin iver efter at tilbagevise tesens universelle gyldighed for perifere samfund overser eller underbetoner en række måder, hvorpå borgerskaberne udøver deres magt og gør deres indflydelse gældende.

Jeg skal på ingen måde forsøge at sandsynliggøre den nævnte tese i den kategoriske – man kunne næsten sige »karikerede« – form. Omvendt finder jeg det omtrent lige så betænkeligt at erstatte den af en tilsvarende kategorisk formulering, blot med indføjelser af de sociale kategorier i stedet for borgerskaberne, også selv om denne indføjelser begrænses til P1-samfund.

Intentionen med det følgende er – formuleret lidt mere positivt – at bidrage til afklaring af en række begreber og påstande afhandlingen igennem. Det drejer sig om begreber og påstande, som alle på en eller anden måde har berøring med den nævnte tese og de metoder, Gorm Rye Olsen bringer i anvendelse for at kompromittere den. Først om analysen af centerborgerskaberne.

Centerborgerskaberne

Der er adskillige måder, hvorpå centerborgerskaberne kan gøre deres indflydelse gældende. Det fremgår da også mange steder i afhandlingen. Problemet er, at fokuseringen i analyserne skifter, og det sker vel at mærke på en måde, som ikke kan henføres til metodens iboende genstandsafhængighed.

Skiftet er tydeligst ved en sammenligning af kapitlerne 5 og 6, der omhandler henholdsvis staternes økonomiske politik og deres form med tilhørende politisk-ideologiske funktionsmåder.

I kapitel 5 lægges der stor vægt på centerborgerskabernes magtbasis i de globale og inter-societale økonomiske processer. Det ses blandt andet i analyserne af udenrigshandelen, den internationale långivning og oliepolitikken.

I kapitel 6, derimod, rettes blikket mere snævert imod de intra-societale – ja, faktisk kun de indenrigs*politiske* – forhold. Henvisningerne til centerborgerskabernes magtpositioner og organiserede interessevaretagelse begrænser sig her til almene bemærkninger og formodninger. Et sted hedder det således: »Efter 1960 synes det derfor rimeligt at forvente, at de udenlandske borgerskaber var henvist til at få varetaget deres interesser via deres respektive statsapparater samt via IMF og Verdensbanken« (p. 456). Der er ingen nøjere undersøgelse af, om denne forventning holder stik, ej heller en vurdering af, hvor effektiv den anførte interessevaretagelse har været.

Lidt længere fremme tales der om, at centerborgerskaberne havde en yderst svagt organiseret interessevaretagelse i Irak efter 1958 (p. 461). Læst i en bredere kontekst forstår man, at denne bemærkning skal tages helt bogstaveligt: centerborgerskaberne var svagt repræsenteret ved egne organisationer i selve landet. Ellers kan man ikke forlige udsagnet med en tidligere konklusion (p. 435), hvor det om den økonomiske politik og den økonomiske udvikling i Irak hedder, at den må

fortolkes »som en ensidig varetagelse af de udenlandske borgerskabers interesser«.

Men uanset om man på denne måde forsøger at forlige tilsyneladende modstridende udsagn, bliver der tilbage et generelt indtryk af en uensartet anvendelse af det teoretiske paradigme i de to kapitler. Udtrykt på en lidt anden måde forekommer de ekstra- og intersocietale – de udadvendte og verdensmarkedskoblende – processer at være uacceptabelt underbetonede i kapitel 6. Det gælder ikke blot i analyserne af Irak, men også i studierne af Egypten og Saudi-Arabien.

Men iøvrigt skal analyserne af Egypten bruges til at pege på et andet kritisabelt forhold.

Udviklingen i Egypten beskrives sammenfattende som »en cirkelbevægelse med udgangspunkt i en situation, hvor der eksisterer en mere eller mindre ustabil ligevægt mellem centerborgerskaberne og det nationale borgerskab, over i en situation, hvor det nationale borgerskab tilsyneladende besad de mest omfattende magtpositioner, mens situationen ved indgangen til 1980'erne forekom at være den, at der atter eksisterede en slags ligevægt ...« (p. 431). Lidt senere tales der om en ligevægt på et højere niveau.

Konklusionen er overraskende, og jeg finder den heller ikke på tilstrækkelig overbevisende måde sandsynliggjort. Det skal jeg komme tilbage til. Men forinden skal der knyttes en bemærkning til det forhold, at konklusionen i afhandlingen bruges som belæg for, at modsætningen mellem udadvendt og indadvendt akkumulation ikke var den udslaggivende modsætning i Egyptens tilfælde. Hertil må spørges: Udslaggivende for hvad? Og hvordan? Metodisk set kredser hele analysen om modsætninger og overlappende interessefelter af betydning for centerborgerskaberne og det egyptiske borgerskab. Hvad er begrundelsen herfor, hvis ikke det indbyrdes forhold kan tillægges afgørende betydning, eller udslaggivende betydning, som det hedder?

Lad mig også indskyde, at det i og for sig ikke er en afvigelse fra det applicerede teoriapparat, hvis der kan konstateres skiftende dominansforhold i et P2-samfund som det egyptiske. Udviklingen henimod det nationale borgerskabs hegemoni i P3-samfundet er netop ikke, ifølge teorien, irreversibel.

Men som nævnt tvivler jeg på, at konklusionen om det skiftende dominansforhold i Egypten kan holde empirisk så langt, som den er trukket i afhandlingen. Det hævdes nemlig udtrykkeligt, at det egyptiske nationale borgerskab indtog den hegemoniske position fra omkring 1960 til midten af 1970'erne. Var det virkelig tilfældet? I givet fald, hvad var det da, der gjorde det muligt for centerborgerskaberne at genetablere sig som hegemoniske klasser? Var der overhovedet tale om de samme centerborgerskaber med de samme vitale interesser?

Spørgsmålene leder frem til en kritisk anmærkning til den noget statiske og monolitiske opfattelse af centerborgerskaberne i de konkrete analyser. Opfattelsen står i øvrigt også i modsætning til formuleringer andre steder i afhandlingen, hvor det betones, at forskellige fraktioner inden for centerborgerskaberne har forskelligartede interesser i relation til perifere samfund. Det gælder blandt andet i forbindelse med differentieringen mellem sælgere af færdigvarer til forbrug og sælgere af produktionsmidler.

Mine egne analyser af Sydasiens viste, at der over den tilsvarende periode netop skete et skift med hensyn til de dominerende fraktionsinteresser inden for centerborgerskaberne – og i øvrigt tillige et skift med hensyn til national forankring af de mest betydningsfulde centerborgerskaber (1980: 687 ff.).

Spørgsmålet er derfor, om det virkelig var en reetablering af de samme centerborgerskabers hegemoni eller dominans, og om det overhovedet var en kvalitativ ændring af hegemoniforholdet i den forstand, afhandlingen hævder.

Herefter skal jeg gå over til analysen af de nationale borgerskaber og i denne forbindelse på tilsvarende måde rejse spørgsmålet, om også disse klassers magtudøvelse og indflydelse undervurderes.

De nationale borgerskaber

Når spørgsmålet rejses, er det selvsagt fordi jeg finder en for svag identifikation af de måder, hvorpå borgerskaberne – specielt det egyptiske borgerskab – udøver magt og indflydelse. Et par symptomatiske bemærkninger kan illustrere dette. Et sted betones det således, at de egyptiske erhvervsorganisationer var snævert bundet til statsapparaterne. Denne konstatering ledsages af en følgeslutning: »De havde derfor en ret begrænset indflydelse på de centrale beslutningstagere« (p. 459). Denne følgeslutning vil jeg bestride med henvisning til almindelig sund fornuft. Desuden vil jeg gøre opmærksom på, at Gorm Rye Olsen i anden sammenhæng bruger den stik modsatte argumentation, nemlig når talen falder på de sociale kategorier med basis i statsapparaterne. Herom hedder det, at de var »placeret fordelagtigt i forhold til at påvirke statsapparaternes form og funktionsmåde« (p. 451), netop fordi de var knyttet til disse apparater.

Et andet problem omkring specielt det egyptiske nationale borgerskab har sammenhæng med drøftelsen af dominans- og hegemoniforholdet. Jeg er ganske enkelt i tvivl om, hvad det er for et begreb, der anvendes.

Inden for den anvendte teoretiske ramme vil det nationale borgerskab som term henviser til en social klasse med basis i intraverterede kapitalistiske produktionsprocesser, med vægt på både intraverterede og produktion.

Spørgsmålet er herefter, om det var et nationalt borgerskab i denne betydning, der eksisterede før 1952, og hvis interessevaretagelse blev stadigt vanskeligere efter militærkuppet (jf. p. 585). Eller var det i denne periode snarere et borgerskab, hvis økonomiske og politiske kerne fandtes inden for handel og kredit med kun svage rødder i industriel produktion? Der må ydermere spørges, om det var det samme borgerskab, der begyndte at organisere sig autonomt i 1970'erne (p. 585).

Spørgsmålene rejses i lyset af Gorm Rye Olsens egne analyser, der synes at pege på betydelige ændringer over tid. Men de rejses også på baggrund af de studier, jeg har gennemført vedrørende Sydasiens. Heraf fremgik det, at de nationale borgerskaber netop undergik markante, i flere henseender kvalitative ændringer i perioden fra Anden Verdenskrig til midten af 1970'erne.

Anti-tesen

Som understreget tidligere er mit ærinde med de anstillede betragtninger og problematiseringer ikke at imødegå Gorm Rye Olsens bestræbelser på at ind-

kredse gyldighedsområdet for tesen om borgerskabernes fremtrædende og kritiske rolle i samfundsudviklingen. Tværtimod støtter jeg helt og fuldt dette forehavende, men vil samtidig gerne modvirke, at barnet ryger ud med badevandet.

Barnet er her den mere grundlæggende tese, at de sociale klasser indtager forrang frem for andre samfundsmæssige grupperinger i forbindelse med samfundsmæssig *forandring*.

Gorm Rye Olsen kan ikke helt blive enig med sig selv om, hvorvidt dette barn af den historisk-materialistiske samfundsteori skal smides ud for så vidt angår P1-samfundene. I hovedkonklusionen siger han et sted, at »de udenlandske borgerskaber indtager den hegemoniske position« i P1-samfund (p. 648). Hvis hegemonibegrebet her anvendes i overensstemmelse med traditionen, indebærer dette, at de udenlandske borgerskaber – hvad det så end er – sætter rammerne for de perifere staters interventionsmåde i P1-samfund. Disse borgerskabers vitale interesser kan så at sige ikke tilsidesættes af de pågældende stater. Men andetsteds – og det er faktisk afhandlingens gennemgående anti-tese – fremhæves det, at de sociale kategorier kan »overskride rammerne og dermed få en ganske særlig indflydelse på samfundsudviklingen. En udvikling, hvor(i) de i givet fald fungerer på linje med centerborgerskaberne og eventuelt også kan være i stand til i større eller mindre udstrækning at tilsidesætte disses interesser« (p. 628).

Det står ikke klart, hvorledes forfatteren kan forlige disse synspunkter, men læst i sammenhæng er der næppe tvivl om, at anti-tesen i den foreliggende afhandling indsætter de sociale kategorier, specielt de civile og militære bureaukratier, som de kritiske sociale kræfter i P1-samfund. Dog med den modifikation, at det er kongehuset, der indtager denne position i det særlige tilfælde Saudi-Arabien. Det er disse sociale kræfter, der er de dynamiske og udslaggivende. Det er *deres* interesser, der sættes igennem i staten, og som dermed på afgørende vis determinerer samfundsudviklingen.

Der er flere problemer med denne opfattelse. De vigtigste skal kort berøres.

Sociale kategoriers »interesser«

Det første problem knytter sig til spørgsmålet om, hvad der bestemmer de sociale kategoriers ageren. Afhandlingen hævder, at det er nogle særlige »standsinteresser«.

Som centrale eksempler på standsinteresser nævnes bureaukратиernes præference for vedvarende udvidelse af statsapparaterne (pp. 171, 608). Andre standsinteresser knytter sig til øget økonomisk og politisk uafhængighed – og som middel hertil økonomisk vækst og udvikling. Ydermere anføres bureaukратиernes interesse i en ikke-demokratisk styreform, hvor de eksekutive statsapparater dominerer. Der tales videre om en glidende overgang fra sådanne standsinteresser til personlige og individuelle interesser (p. 172).

Hvorledes forholder nu disse typer interesser sig til klasseinteresserne?

Dette spørgsmål gør Gorm Rye Olsen ikke særligt meget ud af. Men en af hans vigtigste pointer er, at de sociale kategorier i P1-samfund ikke kan reduceres til »stedfortrædere« for andre sociale kræfter som for eksempel et nationalt borgerskab (p. 627). Tværtimod hævdes de at kunne agere på egne vegne og varetage

egne interesser, også selvom dette skulle indebære blokeringer for kapitalakkumulationen for både det nationale og de udenlandske centerborgerskaber.

Det er en interessant pointe. Men den er også lidt overraskende, når det tages i betragtning, at en af de identificerede standsinteresser for bureaukratierne var at øge national uafhængighed igennem økonomisk vækst og udvikling.

Bureaukratierne i Irak tilskrives netop en blokerende effekt på den kapitalistiske udvikling, tilsyneladende i strid med deres egne interesser. Det savnes der en nærmere forklaring på.

Men lad os vende tilbage til hovedræssonnementet.

De sociale kategorier kan ikke reduceres til stedfortrædere for bestemte sociale klasser. Men betyder det samtidig, at deres »interesser« heller ikke kan henføres til eller underlægges bestemte klasseinteresser? Kan de sociale kategoriers ageren i bestemte situationer ikke opfattes som varetægelse af bestemte klasseinteresser – under samtidig tilsidesættelse af andre klassers interesser?

Spørgsmålene rejses blandt andet på baggrund af, at de sociale kategorier jo ikke på samme måde som klasserne er økonomisk-strukturelt funderede. Derfor er deres interesserealiseringsheller ikke i sig selv knyttet til en bestemt produktionsform, endsiges en bestemt produktionsmåde. I denne forstand står for eksempel bureaukratierne *qua* sociale kategorier »frit« med hensyn til alliancepartnere. Specielt kan de alliere sig med såvel centerborgerskaber som med et nationalt borgerskab. Ja, de kan sågar agere sammen med en magtfuld arbejderklasse.

Desuden kan bureaukratierne dele sig med hensyn til klasseaffinitet, som også den foreliggende afhandling, uden helt at erkende det, dokumenterer. Det samme gælder i endnu højere grad intelligentsiaen, der på iøjnefaldende måde har delt sig i en traditionel gruppe af religiøst lærde over for vesterniserede lag, for hvem kapitalisme eller socialisme forekommer mere attraktiv end den islamske samfundsorden.

Det, jeg prøver at komme frem til med disse bemærkninger, er, at de sociale kategoriers standsinteresser ikke kan behandles på samme måde som klasseinteresserne. Der kan nok i visse henseender peges på almene, fælles standsinteresser, men for det første vedrører disse ikke så dybtliggende og vitale samfundsstrukturer, som de sociale klassers interesser gør. For det andet kan de sociale kategoriers standsinteresser for en stor del realiseres sammen med forskellige hovedklassers interesser, der da på en mere grundlæggende måde optræder som determinanter.

Ses de to pointer sammen, betyder det, at de sociale kategorier nu kan fungere som de dynamiske og udslaggivende sociale kræfter på et mere overfladisk plan, end hvad der gælder for klasserne.

Dette kan belyses lidt mere konkret med direkte reference til afhandlingen.

Dynamiske og udslaggivende determinanter

Lad os først se på, hvorvidt de sociale kategorier i de undersøgte samfund har vist sig at være de mest *dynamiske* elementer.

I Irak synes specielt bureaukratierne at have blokeret den økonomiske udvikling, som vi har været inde på. I Egypten synes noget tilsvarende kun at være undgået på grund af et forholdsvis veludviklet nationalt borgerskab (p. 611 *et passim*).

Med andre ord forekommer det ikke ganske overbevisende, når det hævdes, at de sociale kategorier har været de mest dynamiske elementer, hverken i P1- eller P2-samfund. Tværtimod kunne den benyttede, og forkastede, kontrast-tese her bedre have klaret en test. Det ser jo netop ud til, at det nationale borgerskab er det afgørende for dynamikken: Hvis der er et forholdsvis veludviklet borgerskab, kan der også foregå en kapitalistisk økonomisk udvikling – ekstraverteret eller intraverteret, afhængig af de mere specifikke økonomisk-strukturelle og magtpolitiske forhold. Hvis et sådant borgerskab derimod savnes, finder der ingen udvikling sted i betydningen »kapitalistisk vækst og samfundsforandring«.

Lad os dernæst spørge, hvorledes sagen forholder sig med hensyn til det *udslag-givende*.

Afhandlingen hævder, at det er de sociale kategorier og andre »ikke-klasser«, der er de udslagsgivende kræfter i P1-samfund (blandt andet p. 613).

Men hvad er det, der anviser disse samfundsmæssige grupperinger deres pladser og sætter rammerne for deres indflydelse? Og måske endnu vigtigere: Kan de sociale kategorier, »overskride rammerne« på en sådan måde, at de får varetaget egne interesser, også når disse strider i mod borgerskabernes interesser?

Eller er situationen snarere den, at sociale kategorier, der fortrinsvis forfølger egne standsinteresser, virker blokerende på samfundsudviklingen? Man fristes til en sådan konklusion på basis af erfaringerne fra Irak, foruden i øvrigt ud fra erfaringerne i mange afrikanske samfund.

Gorm Rye Olsen når i sin teoridiskussion reelt frem til en lignende opfattelse. Det fremhæves således, at de sociale kategoriers indflydelse viser sig i, at de »lægger beslag på hele eller det meste af det samfundsmæssige overskud, og anvender det til eget forbrug« (p. 651).

Det er nok lidt langt at trække konklusionen, og en undervurdering af centerborgerskabernes rolle i så henseende. Men det essentielle for nærværende er fortsættelsen af argumentationen, der lyder således: »Ekspropriationen af endog meget store dele af det samfundsmæssige merprodukt til fordel for de sociale kategorier får til konsekvens, at strukturforandringer eller økonomisk udvikling i disse samfund mere eller mindre blokeres.« (p. 652). Og så den helt afgørende følgeslutning: »Skal denne situation overhovedet ændre sig, skal der udvikles et borgerskab af en vis økonomisk styrke ...« (*ibid.*)

Dette er unægtelig en noget overraskende konklusion på baggrund af anti-tesen om de sociale kategorier som de dynamiske og udslagsgivende sociale kræfter. Eller formuleret lidt mindre diplomatisk: anti-tesen holder ikke, heller ikke for P1-samfund. Tillad mig derfor at komme med et par forslag til præciseringer.

Først og fremmest må det angives nøjere, hvad begrebet »samfundsudvikling« dækker over. Det er for vagt beskrevet i afhandlingen. Specielt efterlades der tvivl om, hvorvidt betegnelsen sigter til både uforandret reproduktion af givne samfundsmæssige strukturer og forandringer heraf eller kun til det sidstnævnte.

Brugen af ordet »dynamisk« antyder, at interessen samler sig om forandringer.

Men i så fald må anti-tesen forkastes på dette punkt. Det er ikke dokumenteret, at de sociale kræfter i P1-samfund er i stand til at gennemtrumfe grundlæggende forandringer i samfundsstrukturene. Snarere tværtimod.

Termen »udslaggivende« kan gives et videre betydningsindhold og anvendes på både udfald, der forandrer, og udfald, der fastholder *status quo*. Derfor kan anti-tesen godt holde i en indskrænket udgave, der hævder, at P1-samfund, hvori de sociale klasser, specielt borgerskaberne står svagt, vil være stærkt præget af de sociale kategorier og andre ikke-klassemæssige grupperinger. I denne forstand kan disse grupperinger, deres standsinteresser og deres indbyrdes konflikter hævdes at være udslaggivende – men vel at mærke på den måde, at resultatet er strukturel uforandring – og i værste fald kaos.

Reformuleret på denne måde minder anti-tesen om de synspunkter, der er fremført med styrke af Richard Sandbrook og Göran Hydén med sigte på Afrika. Reformuleringen leder også tankerne hen på Gunnar Myrdals »bløde stat« og Samuel Huntingtons fremhævelse af staternes afmagt i mange u-lande.

Synspunkter som disse kunne have dannet udgangspunkt for en lidt anden type problematisering af Gorm Rye Olsens anti-tese. I så fald ville pointen have været, at de sociale kategorier med basis i statsapparaterne nok ville være i stand til at realisere snævre standsinteresser, men ikke en strukturforandrende samfundsudvikling – hverken en kapitalistisk eller en socialistisk orienteret. Dertil er staterne i de svagest udviklede perifere samfund under alle omstændigheder for svage, for dårligt funderet i det øvrige samfund og desuden forkert skruet sammen.

Afsluttende bemærkninger

Der var mange andre forhold, man kunne tage fat på i den foreliggende afhandling. Det kunne således være af særlig interesse at se lidt nøjere på forklaringsforsøgene i et videnskabsteoretisk lys og i denne forbindelse komme ind på den lidt specielle anvendelse af komparativ metode. Det kunne også være nyttigt at gå lidt nærmere ind på de forskellige interessebegreber under en anden synsvinkel end ovenfor. Især måtte man så hæfte sig ved den lidt skråsikre identifikation af »objektive klasseinteresser«, der foretages uden skelen til klassemedlemmernes udtalte eller udtalte opfattelse af samme (p. 166). Man måtte i forlængelse heraf se nærmere på anerkendelsen af ideologien som element i interessefastlæggelsen for de sociale kategoriers vedkommende, men altså ikke for klasserne (pp. 172, 476).

Men disse og andre interessante emner må ligge i denne omgang. I stedet finder jeg anledning til at afslutte med en understregning af, at denne afhandling er så rig på overvejelser og analyser, at den er værd at beskæftige sig indgående med. Den repræsenterer en samfundsvidenskabelig forskningsindsats på et højt niveau. Og uanset den fremførte kritik må det anerkendes, at afhandlingen har tilvejebragt grundlaget for en lang række præciseringer og videreudviklinger af eksisterende teoriens ansatser. Til trods for teoriramens tendens til at fungere som spændetrøje er det lykkedes Gorm Rye Olsen med dette arbejde at vise langt ud over den heri indskrevne indsigt, formentlig først og fremmest fordi han så konsekvent har givet empirien primat over teorien. Hvad der derfor især står tilbage at gøre, er en efterfølgende justering af det teoretiske forlæg og en begrebslig og metodisk finpudsning af ansatserne til ny teori om specielt de i kapitalistisk forstand svagest udviklede perifere samfund.

Litteratur

- Huntington, Samuel P. (1968). *Political Order in Changing Societies*, New Haven: Yale University Press.
- Hydén, Göran (1983). *No Shortcuts to Progress. African Development Management in Perspective*, London: Heinemann.
- Martinussen, John (1980). *Staten i perifere og post-koloniale samfund: Indien og Pakistan*, Århus: Politica.
- Myrdal, Gunnar (1968). *Asian Drama. An Inquiry into the Poverty of Nations*, Harmondsworth: Penguin.
- Olsen, Gorm Rye (1988). *Økonomi og politik i den arabiske verden. En sammenlignende analyse af udviklingen i Egypten, Irak og Saudi-Arabien siden 1950erne*, København: Akademisk Forlag.
- Sandbrook, Richard (1985). *The Politics of Africa's Economic Stagnation*, Cambridge: Cambridge University Press.